

Borsodi L. László

A PUSZTULÁS POÉTIKÁJA ÉS HIT AZ ÚJRAÍRHTÓ MINDENSÉGBEN

- Gál Éva Emese: A tizenegyedik parancsolat -

„Mentsd meg azt, amit adott a teremtő,
ne pusztíthassa el ugyancsak O!”

Gál Éva Emese verseskötetének világa szomorú, tragikus világ: emberi világunk, az emberi, nemzeti, európai sors, a sorsba, létbe vetettség tragikuma szólal meg *félálomban* (az első ciklus címe: *Félálomban*); *védett*, vagyis az alapvető értékektől *mentes*, Istent hiányként megszólító („Te is tudod, hogy nem voltál soha” - *Illúzió*) vidéken (a második ciklus címe: *Védett vidék*); úgy, hogy közben parancsot ad (a harmadik ciklus címe: *A tizenegyedik parancsolat*), amelyet a kötet versei lépésről lépésre készítenek elő, hogy majd a címadó költemény megfellebbezhetetlen parancsszavát hitelessé tegyék.

A *Félálomban* cikluscím előrevetíti, hogy a kötet szövegeiből kibontakozó életérzés, világhallapot realitás és irrealitás határán képződik meg, mintegy távlatot adva az olvasathoz. Azt az olvasói prekonceptiót erősíti, mely szerint a megfogalmazódó kérdések, problémafelvetések emberi horizontja, ekként tragikusan valóságos volta (vagy valóságának tragikuma) egy másik nézőpontból (rossz?) álomként értelmezhető, s a kérdés csupán az marad, hogy van-e teljes felébredés, lehetőség a tisztázásra, (ön)értelmezésre.

A verseket olvasva világossá válik: a cikluscím úgy lesz olvasói horizont-meghatározó és költői szerepjáték-lehetőség, hogy folyamatosan a szellem, az ész, a szív, a cél, a céltalanság, az idő kulcsszavaival körvonalazható *nagy kérdésekkel*, a XIX. századi magyar romantikusok (Vörösmarty, Madách) által megfogalmazott problémakörökkel szembesülünk. Ennek ellenére tévedés lenne Gál költészetét, a kötet verseit kései, netán megkésett romantikusnak mondani, hiszen azok az

* Csíkszereda, 2005, Pallas-Akadémia Könyvkiadó.

eszmék, amelyekért még oly lelkesen harcoltak, oly szenvedélyesen rajongtak a XIX. század romantikusai, ebben a szövegtérben átértékelődnek, a beszélő nem lelkesedik, nincs *amiért* lelkesednie. Az értelmét és célját veszített világban a romantikus pátoz helyett az értelmező és önértelmező, az illúziókat nem kergető, a XX. és XXI. század drámáját megélt (helyenként kétségbeesett) kérdező ember lemondó, s mégis morális tartást megtestesítő gesztusa, hangja fedezhető fel.

Gál Éva Emese a gyökerekig metsz. amikor versvilágában maga a vers kérdőjeleződik meg már a nyitó darabban: „Írjak-e még egy fölösleges verset / itt, ahol a világ oly verstelen, / hogy a rímek is belesüketülnek, / és elnémulnak a sorvégeken?” A költészet, a költő és egyben az Isten által teremthető világ, a teremtés gesztusa, az éppen létrejövő vers, a kötet verseinek léte kérdőjeleződik meg, hiszen: „Nincs mítosz már. Se nemzeti, se hősi. (...) / A glóriát a bomlás megelőzi. / Isten leírja teremtményeit”. (*Fölösleges vers*) S ha már nem írható mítosz, lelkesítő eszméket tartalmazó költemény, akkor létezik egy másfajta költészeteszmény: „írjuk meg sok felesleges versben / e kenyértelen, lelki éhezést?” – kérdi a lírai én a *Fölösleges vers* zárósoraiban, hogy aztán a fölöslegessé vált létezés ars poétikájának egész kötetben át rajzolódó árnyalatait a fákra bízva, mert: „A fák írják a legszebb verseket”, „verssel róják tele a szelet, / betéve szavalja őket az élet” (*Oda a fákhoz*).

A *Nyári éjszaka* című vers tanúsága szerint bár „a sötét (...) befalaz”, „A gyertya elfogy, és nincs oltalom. / Kialszik minden fény, ami teremtett”: „túl minden gondolaton / föllobbannak az elfelejtett versek”. A vers az, ami – bár elfelejtett – felidézése révén túléli a fény, az értelem pusztulását, a felidézés pedig a beszélő erkölcsi kötelessége, önmagának adott parancsa (a tizenegyedik?), amelyet be kell tartania. A gondolat, hogy a vers abszolút érték, mint ami fölötte áll minden pusztulásnak, vagy szembe száll azzal, a kötet több versében is jelen van: „s a csend mind üresebb tekintetével / farkasszemet néznek a verssorok” (*Éjjeli szonettek*); „mert versem az egyetlen végtelen” (*Kietlen szavak*); még akkor is, ha „A versekből kihullnak a szavak / s a végtelen széthull kérdőjelekre” (*Papírhajó*). A vers egyben az erkölcsi pusztulás elleni lázadás kifejezője is: „lázadni fog minden szavam, versem, / ameddig a garázdaság szabad!” (*A fenyők nem perelnek*) A kötet (felidézett) szövegei a vers abszolút értéként való felmutatásának

gesztusán túlmenően úgy olvashatóak tehát, mint a lírai alany által támasztott parancs beteljesítései, amely parancs imperatívusza egyrészt az értékvesztés folyamatának, az értékek utáni állapotnak a feltérképezése, másrészt a vállalható magatartás paramétereinek meghatározásai.

Az értékvesztés, -pusztulás markáns meghatározója a semmivel való szembesülés drámája („és hitünk, lelkünk lassan belefáradt, / hogy napot teremtsen a semmiből”), amely a XX–XXI. század emberének drámája is: „Elhamvadt bennünk ez a furcsa század, / ami múltat, jövőt egyszerre öl” (*Nosztalgia*). Dráma, hiszen nincs hit a jövőben („nem lesz csírája semminek” – *Szívmező*), hiszen maga az időbeliség s ezzel együtt a világ, valamint az emlékezet is megkérdőjeleződik, amely a múlt létét szentesíti: „Az idő vérebe alvadt világra / ráalkonyul majd az emlékezet” (*Alkony*). S bár nincsen perspektíva („Úgy araszolgatunk előre a ködben, / mintha semmiből lépnénk semmibe”), az értelem, a cél keresésének parancsa adott („minket tovább űz vakon a cél” – *Köd*), annak ellenére, hogy a továbbiakban ennek a célkeresésnek az értelme, a létnek a célja kérdőjeleződik meg, hiszen a *Sikoly* című vers kozmikus harcában „A csend kegyetlenül vigyázban állt, / hogy szerteparancsolja jelenlétét”, és a halál, a halál csendjének jelenléte válik uralkodóvá.

Ebben a csendben, ha „Megduzzad az égbolt üres szeme” (*Oszi táj*) és nincs, aki az emberre tekintsen, az én önmaga felé fordul, saját szívéhez, szelleméhez szól, s ebben az önmegszólításban – reflexióban –, amely később, *A tizenegyedik parancsolat* című ciklus darabjaiban tér vissza erőteljesebben (*Öltözék, Kőhinta, Céltalanul* stb.) személyes létét véteknak nevezi: „mert legnagyobb vétkem, az életem / kényszerít a fájdalmas létezésre” (*Oda a szívhez*). Rokon gondolat ez a madáchi mű nyitányához kapcsolt értelmezői megállapítással, mely szerint a teremtés maga a bűnbeesés. Ezzel összefüggésben akkor Gál Éva Emese versében a létezés a teremtésnek, vagyis a bűnbeesésnek a következménye: maga a bűn, a vétek. Ennek a bűnnek, azaz magának a létnek pedig alapvonása, hogy „Az elme hiába tör magasságra, / amíg a mélység gondja nehezebb” (*Agak*). Nincs semmi, ami az embert kiemelje a létezés bűnéből valamilyen magasabbrendű lét(ezés)be, hiszen „Isten minden hiányunkkal rokon” (*Féltalomban*), tehát az ember magára maradt a világban, egyedül a megváltatlanságban.

Mélypont ez, ahol nem feneklik meg Gál Éva Emese lírai lét diagnózis, hanem továbblendül, és a *Gyergyói éjszaka* című versben arra készlet, hogy „ha a világot földadja az Isten (...) / csak álmodjuk tovább azt, ami nincsen, / hogy túlélje sok kis álomvilág / a teremtés nagy, isteni kudarcát!” A szellem továbbélésébe vetett hittel („a szellem álmában virraszt az élet”) a következő versek a semmi terébe visznek, és annak rekvizitumaival szembesítenek, amelyek a visszájára fordított létezés kiábrándító tartozékai. Ebben a térben „Sorsukban alszanak az emberek” (*Gyergyói éjszaka*), az ember „nekikeseredve próbál túlélni minden földi bajt”, bűn-léte kisvárosi lét, amelyben „az ég lassan a földben elmerül” (*Por és sár*); ez az a tér, amelyben „arcunk el fog tűnni egyszer” (*Hályog*), „és a hit, emlék, álom beleroppan, / ha a gond földig húzza az eget” (*Fal*). Ebben a reménytelen térben, a reménytelenség terében – annak felismerése nyomán, hogy „A végtelenből csak a rom marad” (*Fal*), és ezért nincs perspektíva – a madáchi gondolattal rokon axióma fogalmazódik meg: „a puszta élet a cél – egyedül” (*Nyomor*). Ám amint *Az ember tragédiájának* alap gondolata sem megnyugtató válasz a lét céljának keresésével kapcsolatban feltett kérdésre, úgy ez sem, hiszen a puszta élet, a létezés pusztasága önmagában nem lehet cél. Ez az újrafelismerés tulajdonképpen a semmivel való szembesülés újabb tapasztalata a *Kudarcban*, s itt válik a vers a semmivel való perlekedés kifejezőjévé: „versed már a semmivel felesel!” Ez a perlekedés azonban hamar megállapítás(ok)ba fordul át (lásd a *Megállapítások*, a *Párhuzam* és a *Kép* című verseket), amely(ek)nek végkicsengése a szavak hatástalanságának megélése: „s lassan szemétbe hullnak a szavak” (*Utcaseprő*). Az *Évszak – II.* című vers – a szavak értéktelensége miatti fájdalom átélése után, a látszólag teljes kifosztottság állapotában – újabb paranccsal bővíti a készülő-formálódó tizenegyedik parancs imperatívuszát: a szó, a vers, a költő feladata nem más, mint kimondani „a hontalanságba hullt verseket”. Ezt a szellemi hontalanságot, a lélek, a szellem, a költői szó, az ember hontalanságának táját rajzolja meg a *Védett vidék* című ciklus.

Olyan vidék tárul elénk a ciklus verseiben, amelyben a perspektívát maga „a végtelen üresség” (*Erzelem*) adja, a semmi lesz a távlat, hiszen ebben a dimenzióban Isten – ha van is – hatástalan, ígéje nem lehet a „Fiat!” gesztusa („Nem óvhatja meg az Isten ígéje / azt sem, aki nála büntelenebb!” – *Kiürültség*). Olyan vidék ez, amelyben – a *Szavak között*

című vers szerint – eltávolodik szó és gondolat, és mi „bábui leszünk a végtelennek”, amely nem teljességet, hanem űrt jelent, a semmi megtestesülését, azt az időtlenséget, amely nem teszi lehetővé a múlt értékének rekonstruálását: „Az idő sem gondol a múlt időkre” (*Emlék*). Ez a vidék, a versek víziószerű képvilága a teljes apokalipszis lehetőségének a látomásos megjelenítése, amennyiben a versek idejét jövő időként értelmezzük, illetve az ember, a lét, az idő felszámolódását, megszűnését, a világnak az öskáoszba való visszateremtődését, dekonstrukcióját jelenti, amennyiben a versbeli idő a jelen: „Tűnik ez a táj is: kihull magából, / hiánya már köztünk se kóborol. (...) Tűnik a táj, és az idő is múlik. / Egyszer nem lesz világa semminek” (*Túloldal*); „A versekből kihullnak a szavak / s a végtelen széthull kérdőjelekre” (*Papírhajó*); „Talpunk alól egyre lopják a földet, / lélegzetünkől erdők tüdejét” (*Fatemető*).

A totális pusztulás, a meglopottság tudatában, helyzetében ismét csak a szó, a versbe vetett hit, a pusztulás tényével való szembenézés, az ellene való lázadás, a pusztulás táján való megmaradás vállalása („lázadni fog minden szavam, versem, / ameddig a garázdaság szabad! – *A fenyők nem perelnek*) az egyetlen elfogadható magatartás, parancs nemcsak a beszélő számára, hanem az erdélyi magyarságnak is:

„Felelj! Mi vagy te, erdélyi magyarság,
küzdő szellem vagy nyomorgó tömeg,
aki hiánnyal fátyolozza arcát,
hogy tükörképét se ismerje meg?”
(*Szellemvirradó*)

A kötetnek ezen a pontján az Adyéra emlékeztető, egyben transzszilvánnak is nevezhető értékörző és -mentő magatartás nemcsak az egyén, hanem a közösség, a nemzetrészes morális kötelezettsége is kell hogy legyen. Tulajdonképpen ezt az elvárható magatartást, létformát mintázza meg az egyén választását példaként körvonalazó *Véletlen* című vers: „Véletlen, hogy erdélyi magyar lettem, / s hazátlan hitem őriz nemzetemben, / nélküle mégsem lennék ugyanaz / a hiányaiban hányódó ember (...) / ez a táj az otthon, a távlat, / ahonnan menekülni nincs bocsánat, / ahol árnyékban élni is muszáj”. Ugyanakkor utal arra is, hogy az egyén vállalása nélkül a nemzet sem tölti be „létmódját”: „nélkülem nemzetem sem ugyanaz”.

A *Szellemvirradó*, a *Tükörkép*, a *Véletlen*, a *Fohász az évezredekhez*, a *Három szonett a Tiszához*, valamint a *Vörösmarty 200. évfordulójára* című versek a nemzethez való tartozás gondolatának, egyén és nemzet viszonyának boncolgatásával tulajdonképpen kitágítják a kötet olvasási horizontját. Az egyén, a világ létével, a cél keresésének értelmével, távlataival kapcsolatban megfogalmazott felvetések, kételyek egy egész közösség, a nemzet, egy védett vidék, az erdélyi magyarság léte perspektíváinak-távlattalanságának a megfogalmazásai is lesznek egyben.

A reménytelen emberi lét vidékének körbejárásában a nemzet, a magyarság kérdése látszólag távlatokat ad („Új évezred! Folytasd a magyarságot!” – *Fohász az évezredekhez*); a Tiszában hisz, hogy „menti nekünk ezt a kis hazát” (*Három szonett a Tiszához*), hogy a *Vörösmarty 200. évfordulójára* című versben fel- és beismerje, a nemzet sorsa sem különb az egyén távlattalan léténél:

„mintha a nemzet már mögöttünk állna,
és előttünk egy gyötrődő világ
eltékozolt, szerteszórt magyarsága.
Mi a dolgunk, hogyha már nincs hazánk?

A könyvespolcok telnek, Vörösmarty!
S mégis mind kevesebb a gondolat,
ami velünk tanul meg fönnmaradni,
hogy fényével írjon árnyékokat.”

Nem marad más hátra, mint hogy a beszélő számot vessen önmagával és a szóval, hisz a teljes kiüresedésben csak az én marad önmaga számára, illetve a szó, a vers, de egyre több kétellyel, kérdőjellel: „Ezt a verset már nem tudom, ki írja (...) / és nem tudom, hányszor haltam meg én. (...) / Hányszor hagytam ott kínba dermedt énem, / megjátszva, hogy az vagyok, aki él” (*Karambol*). Az én saját veszteségeit, létét mint vereséget a *Számadás helyett* című vers artikulálja szentenciaszerűen:

„A ma nem cella, inkább romtelep.
Élősködő s omló emberi sorsok
között söprik szerteszét a szelek
mindazt, amit egy század összehordott.”

Az ember pusztulásának végzetszerűségében pedig a vers léte is végzetes, távlattalan, miközben a perspektíva-nélküliség szomorúan

szép poétikája íródik: „Egyre üresebbé válik a szó / s tartalmatlanabbá a végtelen. (...) / Szirmonként hull a semmibe a szó (...)” (A virág tekintete).

A kötet utolsó ciklusának, *A tizenegyedik parancsolat*nak a gondolati versei az előző ciklus utolsó darabja, *A semmi lapjai* című vers önmagáért perlekedő értelmének szüleményeiként (is) olvashatóak. S mivel „bármi, a semmiből mi kiszakad, / hogy múltó létezését végigélje, // számol céltalanságával is”, a létbizonytalanságuk folytán veszélyeztetett szavaktól megfosztódó beszélő, az értelem hol egyes szám első személyű kinyilatkoztatásokban (*Köhinta*), hol egyes szám második személyben, önmagát vagy Istent megszólítva (*Öltözék, Céltalanul*), hol pedig többes szám első személyben elmélkedve (*Fehér, Játzsma*) még egyszer végigjárja az előző két ciklus versvilágának horizontját, azt a szellemi képződményt, amelynek meghatározói: a pusztulás etikája, a múltó idő kérlelhetetlensége, a létezés értelmetlenségének megtapasztalt ténye, a célszerűség keresésének hiábavalósága, a vers, a szó létének folyamatos megkérdőjelezése. Ezt az utat úgy járja be a beszélő, hogy a kötet utolsó ciklusában a kétségbeesésen túli bölcs belenyugvás lesz a megállapításoknak, a szembesüléseknek, valamint a kérdések feltevési módjának a meghatározó alapvonása, és így jöhet létre a vállalható/vállalt tizenegyedik parancsolat.

A *Vesztés* című versben a kérdés értelmével és mikéntjével kapcsolatban így érvel a beszélő: „(...) a kérdések földje egyre meddőbb, / nem bontanak csirát a válaszok, / hogy igazolják a boldog teremtőt / s a szellem útját jelző csillagot.” A szellem elértéktelenedése tovább fokozza a kétséget, megbontva test és lélek egységét („mintha a test lassan ölné a lelket”), szó és vers összetartozását („s a szavak elnyelnék a verseket” – *Öltözék*). A Weöres-féle filozófiától eltérően az egy, az egész alkotórészei egymás ellentéteivé válnak, egymás létre törnek – a teljes szétesés és menthetetlen pusztulás eljövételét hozva. Ebben a szétesettségben az ember útjának meghatározói: a kiszolgáltatottság („ezen a tájon nem óv semmi sem”), a körkörösség, az örök visszatérés („magasból mélybe s újra vissza. / Vissza” – *Köhinta*), az ember léte torzó-lét („Egyre gyűlnek a félbemaradt versek” – *Torzó*), alapérzése pedig a céltalanság miatti rezignált fájdalom („Olyan egyszerű lenne a világ, / ha céltalanságunk nem fájna benne!” – *Játzsma*). Ez a bölcs belenyugvással kezelt fájdalom sokszorozódik meg a *Céltalanul* és a

Kérdés című versek költői kérdéseinek sokaságában, amelyek egyben a lét céltalanságának és így értelmetlenségének megfellebbezhetetlen artikulációi. A teremtés vesztesének, az embernek csak ez maradt – a kérdés, a szó, amellyel filozófiai összefüggésekben szembesíti ön magát saját emberi tragédiájával, a létezés tragikusságával: „Lehet, hogy magunkat felejtjük el?”; „Hát ennyi volt, és ha van, ennyi van?”; „Mondd, hol élünk? Mondd, mi is ez a föld?” (*Céltalanul*); „létezésednek vajon van-e célja? / S ha céltalan, a lélek mit jelent?” (*Kérdés*) Meglehet, a kérdés maga is értelmetlen, mert „A szó értelme is hiánya hullhat.” (*Céltalanul*), s ki tudja: „Van-e Istent túlélő gondolat?” (*Kérdés*) Ezekkel is számolva, a beszélő önként vállalja a feladatot: „minden árnyban magammal szembenézek” (*Dzsungel*). Ez a szembenézés az egyetlen érték ebben a világban, amelynek „jutalma” egyrészt az erkölcsi magaslat, amelyre ez az önmarcangoló, -elemző magatartás juttatja a lírai ént, másrészt az, hogy rálátása lehet az értelmetlen lét összefüggéseire, hogy tovább kérdezhet, hogy mindig visszatálhat a benne „raboskodó kicsi fényhez” (*Dzsungel*), és tovább féltheti a létet („Csak azt féltém, ami múlik: a létet” – *Anno 2000*), hogy újabb költői perspektívákat kereshet, találhat.

Ilyen távlatot jelenthet az én számára a távlattalanságban, a semmi létállapotában a *csakazértis* költői-emberi magatartás megtalálása: „a verseket írni kell” (*Baljós tercínák*). A lét értelmellenségét, a semmivel való szembesülés tragikumát, a szó hatástalanságát megélt embert továbbviszi vitalizmusa, nem akarja elhinni, hogy ennyi lehet csupán az ember teremtettségének jutalma: „Nem kaphatjuk a semmit örökségül // mindazért, amit veszítenünk kell!” (*Baljós tercínák*) Hisz abban, hogy ha meg is szűnik a mindenség (ha „Törli a mindenséget a radír”), „A magas és mély új életre hívja / lassan azt, amit kiradirozott, // s a semmi mögül talpra áll az élet. (...) / és győz az ember a radír fölött” (*Radír*).

Gál Éva Emese lírájának mélységesen humánus hangja szólal meg a sorokban: hit az emberben, hit abban, hogy a líra távlataiban, a formálható szó regiszterein visszabontható az elhibázott teremtés, és újraindító a Mindenség, a Teljes az Emberért – csak érte:

„Semmit csak semmitől választhat el
már a vonal, hát visszafut a pontba,
innen a ceruzahegy útra kel

s a Semmire a Mindent rárajzolja.”
(Visszabontás)

Ennek megvalósulásáért imádkozik az Úrhoz az *Ima az emberért* című költeményben:

„Hát azt add Uram, amit már nem adhatsz,
más világban más embert, más jelent,
s olyan lelket a fénylő virradatnak,
ami sokszorozza a végtelent.”

Majd pedig a kötet címadó versében, *A tizenegyedik parancsolatban* a saját lelkén is áttaposó elmének a végtelenért vívott harcát láttatja, az önmaga pusztulását legyőző, a „tudattá és parancssá” teljesedő életöszön szavait idézi:

„Mentsd meg azt, amit adott a teremtő,
ne pusztíthassa el ugyancsak O!”

Ezt a parancsot nem az Úr adta/adja, nem a Sínai-hegyen, nem Mózesnek, nem mennydörgések és vihar közepette (vö. *Kivonulás könyve* 19–21). Ez a parancs a kánonból kihullt, pontosabban a kánonhoz hozzáírt parancs, profán imperatívusz, amely az ember (ön)megszentelődését célozza, az embernek a Sínai-hegyre való visszajutásának vágyát, az Úrral való találkozás lehetőségét foglalja magában, a Mindenség megőrzéséért száll sikra, jöllehet olyan felszólítás ez, amely meg is kérdőjelezi a bibliai törvényt adó Úr mindenhatóságának tökéletességét, pozitív voltát, ha az Úr által adott törvények kiegészítésre szorulnak. A dolog paradoxona, hogy a teremtett világot létrehozó Teremtő törvényeinek kiegészítése, a tizenegyedik parancsolat a teremtés tökéletességének helyreállítását éppen az Úrnak, az Őnek a negligálásával véli elérhetőnek, s mint ilyen: a tizenegyedik parancs válhat kánonná úgy, hogy a bibliai tíz dekanonizálódik, hiszen azok egy más teremtésre és világra vonatkoznak.

A teremtettség drámáját megélt ember parancsának létjogosultságát igazolja a vaskövetkezetességű logikával felépített lírai létdiagnozis, ellenteremtéstörténet, a semmi lírájának Gál Éva Emese-féle verstávlata.

Ám az *Örök holnap* szonettkoszorú kérdései – a parancs megtartásán túl – mégiscsak kétségbeejtőek és megválaszol(hat)atlanok:

„Miért teremtett meg benne ennyi kincs?
Mért érzi végtelen lelkét az ember,

ha nem szállhat szembe a végtelennel,
mert távlataihoz hatalma nincs?"
(X.)

„Miért ad céltalan életet, lelket
az Isten a világnak, hogyha nem
folytatható belőle semmi sem?”
(XI.)

Egyetlen fogódzó marad a „világában hazátlan” embernek - a parancs megtartása és követése, az értelemadás teremtő gesztusa a világiánnal szemben.

